

kedelmi forgalmát. A tudomány egy újabb csarnokának szépen megírt története ez; melyből meggyőződhetik az olvasó hogy Zenta városban szükséges egy gymnasium. A zentai IV. osztályú gymnasinmot 1876-ban állították fel város pénzén és azóta szépen működik; főgymnasiummá való átalakítására most folynak a tárgyalások.

Vas Miklós.

Szarvas Gábor.

(Szül. 1832. márcz. 22. — meghalt 1895. okt. 12.)

Kevés tudós van, a kinek nevét olyan széles körben ismerték és tisztelték, mint Szarvas Gáborét; kevés tudós, a kinek halála alkalmával a közrészvét oly megható módon nyilvánult s nálunk tudtommal az egyetlen, a kinek halála hírévé, a köztisztelet azonnal megindította a gyűjtést emlékének külső megőrkítésére.

Minek köszönhette ezt a nagy népszerűséget? mik voltak érdeimei? Erre igyeksem jelen soraimmal röviden megfelelni.

Szarvas Gábor 1832. márcz. 22. született Adán, Bács-Bodrogmegyében. Iskoláit Baján végezvén, szülei kívánságára a papi pályára lépett és 1848-ban a pannonhalmi sz. Benedek rendbe vették föl. 1852-ben kilépett a szerzetből és joghallgatónak iratkozott be a pesti egyetemre. A sors úgy intézkedett, hogy a corpus jurishoz is hűtlen legyen. Már az ötödik félévet végezte az egyetemen, midőn annyira megbetegedett, hogy a kórság harmadfél évig gyötörte s ezt az időt Baján töltötte a szülei háznál. Otthon való tartózkodása döntő hatással volt egész életére. Megismerkedett a bajai professzorokkal és rábeszélésükre ő is a tanári pályára lépett. 1858-ban a czistercziták egri gymnasiumában találjuk, majd Baján, 1861-től fogva pedig Pozsonyban folytatta működését, a honnan 1869-ben br. Eötvös József a pesti főgymnasiumhoz nevezte ki. 1876-ban súlyos betegségbe esett, látása egészen megromlott és 1881-ben végkép abban kellett hagynia a tanárkodást, nyugalomba vonult.

Valamint az életpályát nem találta el mindjárt, szintűgy az irodalmi működésnek azt az ágát sem választotta meg rögtön, melyen később annyi érdemet szerzett, annyi babért aratott. Baján a „Bajai Közlöny“ szerkesztésében vett tevékeny részt és a lapban sok jóízű humoros elbeszélést, rajtot és apróságot közölt. Pozsonyban is mindenekelőtt egy rövid életű lapot indított meg, majd több színdarabot írt, melyek közül az egyik Debreczenben pályadíjat nyert és színpadra is került, a nyelvészet terén azonban csak 1867-ben próbálkozott meg. Ekkor adta ki a pozsonyi gymnasium értesítőjében „Magyartalansá-

gok" című értekezését, mely mindjárt oly nagy feltűnést keltett, hogy a „Magyarország" című politikai napilap is átvette és érdekes irodalmi vitatkozásra adott alkalmat.

A nyelvrontás ellen lépett föl ez értekezésében s ez vitte rá, hogy bővebben foglalkozzék a nyelvtörténettel. A M. T. Akadémia épen akkor tűzött ki díjat a magyar igeidők tárgyalására. Szarvas figyelmét felkeltötte e kérdés, melyről annyit vitatkoztak a M. Nyelvészet és Nyelvtudományi közleményeinek hasábjain, hozzá fogott a kidolgozáshoz s az Akadémia az ő-dolgozatát tüntette ki a Marczibányi jutalommal. Szarvasnak e pályaművével az volt a célja, hogy a mai ingadozással, következetlenséggel szemben a régi nyelv igeidőinek szabatos használatát fölelevenítse s ha ez nem sikerülhetett neki, de annyit minden esetre elért, hogy műve mindig fényes példája lesz, miként kell a nyelvészet tényeit szigorú inductio módszerrel tárgyalni.

Ezen és több más, csekélyebb fontosságú munkálkodása alapján választotta meg 1871-ben tagjává az Akadémia, a melynek munkálkodásában azóta egész haláláig lankadatlan buzgalommal vett részt.

Szarvas korszakalkotó működése a „Magyar Nyelvőr" megindításával kezdődik. Nemzeti irodalmunk, különösen tudományos életünk, jelentékenyen föllendült, de e föllendülésben egyik legfontosabb tényező, maga a nyelv nem vett részt. Csak a költői alkotások terén, Aranynál, Petőfinél és követőiknél maradt meg nemzeti alapon, a próza nyelve azonban, különösen pedig a tudományé, mindinkább eltávolodott a nép nyelvétől. Irodalmunk el volt árasztva a nyakatekert szók, az idegen-szerűségek egész seregével és jeleseink közt már a negyvenes években erős visszahatás állt be a nyelvújítás túlhajtása ellen. Először Brassai tiltakozott a túlkapások ellen s élesen bírálta az irodalmi nyelv hibáit, majd Arany János, Toldy Ferenc szólaltak föl, hogy a nyelvbeli romlásnak gátat kell vetni. Az Akadémia végre elhatározta, hogy a nyelvhasználatnak helyes irányba terelése végett egy folyóiratot ad ki és szerkesztésével Szarvas Gábort bízta meg.

A Nyelvőr 1872. januáriusban indult meg és hogy nemcsak főmaradni, hanem mind nagyobb író és olvasókört tudott magának hódítani, az egyes-egyedül Szarvas Gábornak, a szerkesztőnek, volt az érdeme, a ki kiválóan értett hozzá, hogyan kell ezt a nyelvészeti folyóiratot nemcsak tudományossá, hanem népszerűvé is tenni.

Az ő erős, határozott egyénisége nem tűrt megalkuvást, kérelhetetlen harcot kezdett a nyelvújítás fattyúhajtásai, a betolakodott barbarismusok ellen, sorra vette a hírlapok, a színház, a szép próza, a tudomány nyelvét, nem nézett se jobbra, se balra, nem törődött vele, kinek tetszik az, a mit ír, kinek nem, s nem gondolt vele, hogy lassankint elleneseivé lettek azok is, a kik még nem rég vállalatának lelkes barátjai voltak. Hiába küzdött ellene az Akadémiában mindenki, a ki kezdetben a folyóirat megindításának híve volt, hiába Brassai,

Toldy, Fogarasi, Ballagi Mór, Imre Sándor; szembezállt mindenkivel s kérlelhetetlen logikával, a modern tudomány elveivel, a tények hatalmával, sokszor a guny és sarkasmus fegyverével vitte diadalra eszméit. A heves küzdelemben sok sebet igaztalanul is ejtett, gyakran túlzásig vitte elveinek védelmét, de a mi túlzás volt küzdelmében, azt megszüntette az idő s e küzdelemnek ma csak áldásos hatását ismerjük.

E heves küzdelem nélkül az érdeklődés nem lett volna olyan általános. Még a hírlapok is belevegyültek a küzdelemben s kis része a Nyelvőr ellen, legnagyobb része mellette foglalván állást, segítették a küzdelmet kivívni és eredményét nagyobb körben is terjeszteni. Maguk az írók, a tudomány művelői is lassanként majdnem kivétel nélkül a Nyelvőr pártjára szegődtek.

E hosszú és elkeseredett vitának nyelvünknek magyarosabbá válása lett a következménye. Az önkényes szófaragás, mely a Nyelvőr megindulása előtt annyira dühöngött, megszűnt, a barbarismussal, idegenszerűségekkel mind ritkábban találkozunk s ma a legutolsó íróban is él a tudat, hogy nyelvének, stílusának mindenekelőtt magyarnak és magyarosnak kell lenni.

Azt a hatást, melyet a Nyelvőr minden téren elért, csak akkor méltányolhatjuk igazán, ha különösen a mai tudományos és iskolai könyvek nyelvét a hetvenes évek előttiével vetjük össze. Eltűntek a nyakorjások, a hamélegek, a külzseléki hánylatok, a dagok és takok, a szellemdús, életteljes, az úszszárny s más efféle német észjárás szülte szörnyűségek. Mert német észjárás volt nemcsak a germanismussal tudatos és öntudatlan átvételében, hanem a Kazinczy egész nyelvújításában is. Az összes elveket, melyeket írtaiban kifejtett, a németektől vette s alkalmazásukban legnagyobb részt a németeket vagy legalább a német nyelvet utánozta. Kazinczy németes nyelvújításával szemben Szarvas a *nemzeti alapon megindított nyelvújításnak* volt apostola. És ebben van a legnagyobb érdeme, ez volt népszerűségének, hatásának egyik titka.

A Nyelvőr programján azonban nemcsak az volt, hogy a nyelvújítás botlásait megigazítsa, a nyelvtisztaságot előmozdítsa, hanem az is, hogy egy teljes tudományos nyelvtan összeállítását megkönnyítse és részben előkészítse. E célból kutatta a történeti és kutatta a népnyelvet. Különösen ez utóbbi téren tett nyelvünk és nyelvészetünk ügyének megbecsülhetetlen szolgálatot. Több mint 150 nyomtatott ívre rug azon népnyelvi hagyományok száma, melyeket a Nyelvőr fennállása óta az országnak majdnem minden vidékéről közölt. Hogy mekkora kincs ez, mily fontossága van nyelvünk minden kérdésének tisztázásánál, nem kell bővebben fejtegetnem. Csak azt az egyet említem meg, hogy az új Tájszótár a Nyelvőr nélkül tudja Isten még mikor jelenhetett volna meg.

De volt a Nyelvőrnek ezeken kívül egy másik, nem kevésbé fontos

hatása is. A Magyar Nyelvőr virágoztatta föl az újabb magyar nyelvészeti irodalmat, ez nevelt ennek a fontos tudománynak újabb meg újabb erőket. A fiatalabb nemzedék összes nyelvész tagjai, Simonyi Zsigmond, Volf György, Lehr Albert, Szinnyei József, Munkácsi Bernát, Balassa József, Kunos Ignác, Zolnai Gyula sat., mind itt kezdték meg és folytatták izmosodva, erősödve, mind tartalmasabb dolgozatokkal állva elő, jelentékeny munkásságukat. Itt szólaltak föl a régi nyelvészek, írók s a szaktudományok egyes művelői fontosabb kérdésekben. Hasábjain, különösen a régi folyamokban, többször találkozunk Arany János (Szalontai), Szász Károly, Greguss Ágost, Brassai, Joannovics, Szvorényi, Thewrewk Emil, Szily Kálmán (Nagyszigeti), Hermann Ottó s mások nevével.

Folyóíratának azonban maga Szarvas volt a legtevékenyebb munkatársa. Alig van füzete, melyben egy-egy magyarázó, fejtegető, vitakozó, ismertető cikke, valamely beküldött nyelvészeti kérdésre vonatkozó részletes felelete meg jelent volna. És e dolgozatok olyan stílusban vannak írva, a milyenhez foghatóval a tudományos élet téréen kevés író dicsekedhetik.

Szarvasnak még egy korszakalkotó munkájáról kell megemlékeznünk, a Nyelvtörténeti Szótárról, melyet legkedvesebb tanítványával, Simonyi Zsigmonddal együtt szerkesztett s melyet az Akadémia, megjelenése alkalmával a Marczibányi nagy jutalommal tüntetett ki. Huszonkét esztendei folytonos, ernyedetlen munkásság eredménye e kiváló alkotás, melyben régi íróink szókinése és szólásai vannak összegyűjtve. E munka alapján egészen új világításban látjuk nyelvünk tényeit. Megismerkedhetünk belőle nyelvünknek igazi történeti fejlődésével s nemcsak a nyelvész számára megbecsülhetetlen kútforrás, hanem a többi tudományág művelője, a szépíró s anyanyelvünk iránt érdeklődő minden művelt magyar kiapadhatatlan tanulságot meríthet belőle.

Szarvas munkássága annál bámulatosabb, mert látóereje meggyengülte óta sem írni, sem olvasni nem tudott. Velős cikkeit tollba mondogatta s diktálás után készült a Nyelvtörténeti Szótárnak reá eső munkarésze is. Milyen rendkívüli éleselmjűség, milyen ritka emlékező tehetség kellett az ilyenmű munkálkodáshoz!

A sors az utolsó tizenhárom esztendőben némileg jóvá akarta tenni azt a nagy csapást, a melylyel sújtotta. Igazi őrangyalt rendelt melléje nevében, a ritka műveltségű és fenkölt lelkű Harrer Paulában. Neki, az ő önfeláldozó gondosságának köszönhetjük, hogy a hosszas, sorvasztó betegség a mestert már régóta ki nem ragadta körünkből. Neki köszönhetjük azt is, hogy úgyszólván egész halála napjáig lelkes örömmel dolgozhatott. Ő írta le a cikkeket, melyeket férje tollba mondott s a Nyelvőr, valamint a Nyelvt. Szótár szerkesztésében tevékeny társa volt.

1895 október 12 én reggeli öt órakor hunyta le Szarvas Gábor

örökre szemét. Halála hírére megdöbbenve fogadták mindenütt s temetésénél a tudományos és író világ majd minden számot tevő kitűnősége összegyűlt, hogy a nagy halott iránti tiszteletét kifejezhesse. Sirjánál kisímultak az ellentétek, melyek életében egyesektől elválasztották s az ellentét és szeretet egyaránt a nagy veszteséget siratta, mely az elhunytban a tudományt és a hazát érte.

Halász Ignác.

Folyóiratok.

— Az *Akadémiai Értesítő* októberi füzetében *Szilády Áron* a königsbergi töredék hasonmásáról értekezik, bemutatván azt facsimilében is; azután *Gerceze Péternek* „Szent Simeon ezüst koporsója Zágrábban“ cz. munkája van ismertetve; *Ráth Zoltánnak* jun. 17-én tartott értekezése kivonatilag van közölve; *Simonyi Zsigmond* „Tüzetes Magyar Nyelvtan“-ból van rövid tájékoztató. Folyóiratok szemléje, jegyzőkönyvi mellékletek zárják be a tartalmas füzetet.

A *Budapesti Szemle* októberi füzetében *Joób Lajos* Washingtonról kezd egy nagyobb tanulmányba; ifj. *Náday Lajos* az alföldi munkáskérdésről értekezik; különös tekintettel a csanádmezei munkás viszonyokra; *Waldapfel János* befejezi „A nemzeti elem gymnasiumaink tantervében és utasításaiban“ cz. értekezését; *A. G.* a legfelsőbb kegyúri jogról szóló tanulmányának második közleményét adja; *B. K. Kurz* Isolde német írónak a „*Humanisták*“ cz. beszélyét kezdi fordítani; *Gyulai Pál* egy hangulatos eredeti és *Radó Antal* egy *Ada Neghri* után olaszból fordított költeményt közöl; *Goldzieher Ignác* *Max Herznek* az arab műemlékekről írott francia munkáját ismerteti. Az értesítőben több új munka van bírálva.

— A *Századok* októberi füzetében *Kropf Lajos* II. Ulászló nejeről, *Anna királynéról* értekezik; *Áldassy Antal* 3-ik közleményét adja az ónodi országgyűlés történetének. Történelmi irodalom rovat alatt gr. *Kuun Géza Vámbéry Armin* új művét: „A magyarság keletkezését és gyarapodását“ bírálja méltányosan; *Gergely Samu* méltatja szépen *Márki Sándor* Aradvármegye történetét. A tárczában *Thaly Kálmán* *Diplomatia* versekben „1710“ czím alatt egy verset közöl, mely az 1710-ben Bécsbe küldött orosz követnek br. *Urbicknak* érkezésére a kuruczok között keletkezett.

— Az *Országos Középközlöny Tanáregyesületi Közöny* okt. 20. számában *Simonyi Zsigmond* és *Szigetváry Iván* *Szarvas Gábor* emlékének szentelnek kegyeletes sorokat. A folyóirat többi részét egyesületi és választmányi dolgok töltik be.

— A *Magyar Nyelvőr* októberi füzetének élén az elhunyt szerkesztőről, *Szarvas Gáborról* emlékezik meg kegyeletesen leghűségesebb munkatársa *Simonyi Zsigmond*; *Kicska Emil* folytatja az alany és állítmány meghatározását; *Melich János* befejezvé a német vendégszók közlését, a hangtani részről értekezik; *Barcza József* a „*Metamorphosis Transilvaniae*“ mondattanát vizs-